

ŠALATOV KRITIČARSKI SITNOZOR

(Davor Šalat, *Povećalo za poeziju*, Matica hrvatska, Zagreb 2021)

Pokušat ću ponešto reći o knjizi *Povećalo za poeziju* Davora Šalata. Prikazati knjigu koja kritički zahvaća u pjesničku produkciju neizostavno pretpostavlja govor o kritici i govor o poeziji. U književnoj republici njihov je status gotovo dijametralno suprotan: pjesnici su građani prvoga reda, promatra ih se kao tvorce ekskluzivnoga neukrotivog govora, kao svojevrzne „speleologe duša” (Sirikou Eriola), dok su kritičari građani trećega reda, najmanje omiljeni, štoviše rado osporavani: „Ne obraćajte pozornost na ono što kritičari govore: nikada nismo podigli kip kritičaru.” (Jean Sibelius)

Status je kritike, otkad se pojavila, nestabilan – ljudi se među ostalim pitaju: Radi li se o djelatnosti koja pomaže piscima i čitateljima (prvima da uvide svoje vrline i mane, a drugima da lakše komuniciraju s tekstem) ili se radi o varavoj praksi komentara koja pojednostavljuje tekst, svodeći ga na jednu od brojnih mogućnosti i tako ga osiromašuje? Jesu li kritičari zapravo neuspjeli umjetnici koji svoju kreativnu neuvjerljivost nastoje nadomjestiti ocjenjivanjem djela osvjedočenih kreativaca? Itsl.

Jedan od paradoksa koji prati kritičku djelatnost sastoji se u sljedećem: dok kritike ima i dok obavlja svoju funkciju ocjenjivanja, razvrstavanja i tumačenja, mnogima se čini da je nepotrebna; kada je nestane, odjednom

ju mnogi počnu zazivati, pitati se gdje je kritika, gdje su kritičari da unesu malo reda i uspostave ljestvicu vrijednosti koja se počela posve slučajno oblikovati. Podsjećam samo na priču o FAK-u na prijelazu stoljeća, koja je počela strasnim zagovaranjem tržišta, a završila glasnim pozivima da kritika napokon ponudi pravorijek o istinskim vrijednostima u tekućoj književnosti. Trenutak u kojemu živimo jedan je od takvih. Vrijednosti u našem svijetu, pa i književne, prečesto su rezultat slučajnosti, medijske spretnosti, različitih oblika promidžbe i samopromidžbe.

Vratimo se Šalatovoj knjizi. *Povećalo za poeziju* šesta je autorova kritičko-esejistička knjiga. Prethode joj: *Odgođena šutnja* (2007), *Posrtanje za alibijem* (2011), *U tigrovoj kući* (2012), *Zrcalni ogled* (2014) i *Skeniranje vjetra* (2015). Naslov *Povećalo za poeziju* metafora je koja sugerira da je kritika, u ovom slučaju Šalatova, to povećalo. Više je pretpostavki koje podrazumijeva taj naslov, npr.: da je poezija teško čitljiv ili čak nečitljiv tekst, da nam je na neizvjesnom putovanju u svijet stiha potreban vodič, da kritika nudi tu prijeko potrebnu pomoć, da upravo kritika osvjetljuje i fokusira pjesnički tekst te priskrbljuje tehnike koje čitatelju pomažu da komunicira s pjesmom i pretvori ju u iskustvo ili spoznaju itd.

Šalatovu knjigu čine tri cjeline: *Eseji o pjesnicima*, *Eseji o knjigama pjesama* i *Eseji o teoretskim knjigama* (ili preciznije, o knjigama koje se bave pjesništvom). Prvih je 12, drugih 21, trećih pet, ukupno 38 eseja koji tematiziraju rukopise ili knjige 30 domaćih pjesnika i prijevode izbora iz poezije dvojice španjolskih klasika – Joséa Bergamína i Juana Ramóna Jiménez. Kako uvodno ističe autor, ukoričeni su tekstovi „esejistički, problemski i monografski” i tematiziraju različite razine pjesme ili opusa „od fonetske do svjetonazorske i intelektualne” razine. Dodao bih: doista je riječ o esejima, ali o kritičkim ili kritičarskim esejima. Davor Šalat tematizira poeziju u rasponu od krugovaškoga naraštaja, onoga koji se javio pedesetih godina 20. st. do danas, od Zvonimira Goloba i Ivana Slamniga do Neve Lukić i Andrijane Kos Lajtman.

OD STIHA DO POETIKE

Cjelina *Eseji o pjesnicima* donosi uglavnom opsežnije rasprave koje na različite načine i iz različitih motrišta zahvaćaju pojedine pjesničke svjetove. U nekoliko slučajeva Šalat ispisuje obuhvatne hermeneutičke prikaze i skicira razvojne linije pojedinačnih lirskih opusa (npr. Zvonimira Goloba, Stojana

Vučičevića, Željka Sabola, Ernesta Fišera i Tomislava Marijana Bilosnića), ali se isto tako usredotočuje na posebnosti koje je moguće pripisati proučavanom autoru (npr. Slamnigov subjekt, Zidićev lirski minijaturizam, Stamaćev sonet). Da bi se stekao dojam o smjerovima i dubini Šalatovih uvida u pjesništvo o kojemu piše, kratko ću ilustrirati interese nekoliko njegovih eseja. Cjelina se otvara dvama člancima o Zvonimiru Golobu. Prvi otkriva cjelovitost i kompleksnost toga opusa, koju je većina čitatelja, ali i kritičara, sklona svoditi na njegovu estradnu dimenziju. Šalat pokazuje da je u tom opusu moguće prepoznati šest relativno samostalnih lirskih modusa, konkretno: tradicionalističku, nadrealističku, elegijsko-socijalnu, ljubavno-intimističku, šansonijersku i refleksivnu poeziju. Drugi se članak usredotočuje na temu patnje, koja nije istaknuta golobovska tema, ali koja se na brojne načine provlači kroz njegovo pisanje, kroz svih šest netom spomenutih poetičkih modusa te se ovisno o njima može realizirati kao ontološka, egzistencijalna, rasna, socijalna ili psihološka patnja.

Esej o Slamnigu – *Slamnigov lirski subjekt i pjesmovna svijest* – zapravo se zasniva na komentaru pjesme *Ivan se hoće prodati*. Šalat pedagoški pedantno pokazuje da se ne može stavljati znak jednakosti između osobe autora i instancije govornika u pjesmi (ovdje između Ivana Slamniga i njegova govornika Ivana), pa čak ni kada se o toj osobi (kao u toj pjesmi) govori ili kada ta autorska osoba navodno govori – u igru iznova ulazi napomena o *poeti doctusu* i *poeti ludensu*, o oblicima karnevalizacije teksta i sl. Esej o Maku Dizdaru donosi istančanu interpretaciju njegove poeme *Plivačica*, a esej o Igoru Zidiću raspravu o karakteru njegova lirskoga minijaturizma i minimalizma pri čemu se upućuje na bliskost Zidićevih pjesama i načela na kojima se temelje male forme (haiku, aforizam, gnoma, epitaf). Itd.

Upućenost i iznimno poznavanje predmeta o kojemu piše Davor Šalat pokazuje na više načina. Ipak, najdojmljiviji su oni eseji u kojima se dohvati konkretnoga teksta i njegovim pomnim čitanjem prisprije do obilježja pojedinoga pjesničkog rukopisa i svjetonazora. Takvi su eseji o Anti Stamaću. Nakon što je upozorio na paradoks Stamaćeva pjesništva, koje otpočetka tematizira sveopći rasap svijeta, kaos, nesklad, ali tako da o tom neskladu progovara posve uređenom lirskom frazom i skladnim pjesničkim slogom, Šalat se usredotočuje na obuhvatnu analizu jednoga Stamaćeva soneta. Pritom precizno raščlanjuje kompoziciju pjesme, upućuje na njezinu strogost i čvrstoću. Opisanu kompoziciju uzima kao signal pjesnikova esteticizma i potrebe da ustroji elitistički koncept književnosti, koji će reaktualizirati modernističke postulate i suprotstaviti se postmodernističkoj praksi koja je

dovela u pitanje upravo elitizam i esteticizam. Potom uočava da je Stamačev sonet intoniran pomalo „ex cathedra i pedagogizacijski”, čime pjesnik nastoji svoj lirski subjekt (ali i čitatelja, dodao bih) izvesti na pravi put. Taj je docirajući i polemični sloj Stamačeva pjesništva izvrsno uočen i obrazložen na primjeru samo jednoga soneta. Najposlije, i dalje na temelju samo 14 stihova tog soneta Šalat zaključuje da se Stamač „odlučno suprotstavlja rastrojstvu poetskoga diskursa i pjesmovne strukture, a eksplicitno afirmira svjetonazor ponovno uspostavljene kršćanske i platoničke nebeske i zemaljske hijerarhije, obnavljanje tradicionalne umjetničke ljepote te usklađivanje svih dimenzija i razina poetskog diskursa i čvrsto strukturiranje pjesme”.

POUZDAN TUMAČ LIRSKOGA SPIRITUALIZMA

U cjelinu *Eseji o knjigama pjesama* autor je uvrstio prikaze i kritike pjesničkih knjiga napisane i objavljene između 2013. i 2021. godine. Cjelinu otvara recenzija zbirke *Molitve s ruba* Josipa Sanka Rabara, a zatvara prikaz zbirke *Biti ili ne biti (svoja)* Sonje Delimar. Rabarova je poezija poezija vjerskoga nadahnuća, a poezija Sonje Delimar je maniristička, eruditska, igriva. To je iskustveni raspon koji kritičarski zahvaća Davor Šalat. Između su se smjestili prikazi zbirki Božice Brkan, Ervina Jahića, Delimira Rešickoga, Ivana Babića, Ivana Rogića Nehajeva, Ivana Alerića, Borisa Biletića, Drage Čondrića, Milka Valenta, Tomice Bajsića, Andrijane Kos Lajtman, Neve Lukić, Siniše Matasovića i dviju zbirki Drage Štambuka. Izbor knjiga i autora o kojima je pisao upućuje među ostalim na zaključak da je Davor Šalat kritičar koji posvećuje pozornost u kritici slabo zastupljenom duhovnom pjesništvu ili pjesništvu vjerskoga nadahnuća te da u njegovu tumačenju pokazuje zavidnu upućenost u vjerska i eshatološka pitanja, sposobnost uvjerljive interpretacije biblizama i njihove potencijalne semantike u lirskim tekstovima. Osim spomenute knjige *Molitve s ruba* Josipa Sanka Rabara, Šalat piše o lirici križnoga puta Božice Brkan, o lirskoj pripovijesti o životu i ulozi sv. Ivana Krstitelja Drage Čondrića, o povratku subjektu zasnovanom „na temeljnim humanističkim i metafizičkim vrijednostima” u pjesništvu Ervina Jahića, o Stamačevoj i Štambukovoj lirskoj spiritualnosti koje reafirimiraju tradiciju i odupiru se postmodernističkim poetikama i posvemašnjem mrvljenju iskustva. Dapače Šalat ističe elemente spiritualnoga iskustva i u opusima u kojima ono nije jedan od glavnih sastojaka – primjerice u lirici kasnoga Rešickoga, u kojoj dominira iskustvo negativiteta, Šalat opaža da taj

pjesnik žuđeni osvjetljeni prostor usred „špiljskoga mraka” nalazi još samo u djetinjstvu, umjetnosti i „prirodi kao još nezastroj slici Božjega stvaranja”. Nasuprot tim pjesničkim diskurzima i s njima povezanim nagnućima naš kritičar prikazuje zbirke Milka Valenta, Siniše Matasovića, Irene Skopljak Barić, Tomice Bajsića, Andrijane Kos Lajtman ili Sonje Delimar, koje među ostalim nude iskustva totalnoga pisanja, angažiranu i političnu poeziju, poeziju koja se usredotočuje na intimu govornika ili na artistski dijalog s literarnom tradicijom, upravo na njezino presvlačenje.

Završna treća i najkraća cjelina knjige, *Eseji o teoretskim knjigama*, donosi pet prikaza. Kritičar se u njima koncentrira na knjige autora koji se – poput njega – bave poezijom. Riječ je o dvjema esejističkim knjigama (prvu potpisuje Zvonimir Mrkonjić, a drugu Đurđica Garvanović-Porobija), književnopovijesnom prikazu hrvatske kajkavske i dječje književnosti Jože Skoka, zbirci polemika Ernesta Fišera i knjizi kritika Krešimira Bagića. Tim tekstovima autor implicitno daje na značenju nastojanjima spomenutih autora da zapodjenu dijalog o pjesništvu u vrijeme koje pjesništvu nije osobito naklonjeno.

Knjiga *Povećalo za poeziju* može se čitati i kao potencijalni Šalатов mozaikalni, ne posve slučajni prikaz hrvatskoga pjesništva u posljednjih sedamdesetak godina. Na njegove bi preferencije pritom upućivala količina pozornosti koju je posvetio pojedinim lirskim idiomima i autorima. Znakovito je primjerice da je u knjigu uvrstio tri eseja o lirici Drage Štambuka te po dva o pjesništvu Zvonimira Goloba, Ante Stamaća, Ernesta Fišera i Neve Lukić. Za većinu poznavatelja hrvatskoga pjesništva u zadnjih sedamdesetak godina to nije baš posve očekivani izbor. Šalat je najviše pažnje i interpretacijskoga truda posvetio pjesnicima koji su se na sceni pojavili od početka pedesetih do sedamdesetih godina, pjesnicima koje je kritika kolokvijalno prozvala krugovašima i razlogašima. U središtu njegova interesa su tradicionalističke i modernističke lirske paradigme, a značajan su prostor (kako je već rečeno) dobili i različiti oblici spiritualnoga pjesništva. Slabije su zastupljene postmodernističke poetike, pjesnici koji pribjegavaju različitim oblicima jezičnih igara (iznimka je dakako Slamnig), tzv. stvarnosna poezija i aktualni (naširoko medijatzirani) lirski idiomi. Iz te se perspektive esejističko-kritička praksa Davora Šalata može motriti kao diskretno zastupanje donekle zanemarenih tekstova i autora.

Kako bi se mogao okarakterizirati esejistički, upravo književnokritički diskurs Davora Šalata u *Povećalu za poeziju*? Na prvi pogled vidljivo je da njegov kritičarski način ujedinjuje detaljističku analizu, poetičku „dijagno-

zu” i filozofičnu kontekstualizaciju – u pitanju je autor koji umije uvjerljivo prevaliti put od rime ili jezične igre do idejne podloge teksta i svjetonazora autora. Šalat je izgradio interpretacijski idiom koji se uspješno prilagođava perspektivi i temi – jednom su u prvom planu izvedba pjesme i njezina tehnika (tada je na djelu stilističko-retorički opis), drugi put se usredotoči na idejno-tematsku razinu (tada na scenu stupaju teorijske i filozofijske objecki-je), treći put kontekstuirat tekst ili opus u pripadajuće književno ili duhovno polje (tada poseže za književnopovijesnim diskursom koji pretpostavlja razvrstavanje, uspoređivanje i sl.).

Gdjekad Šalat interpretacijski žargon dopunjuje i izvedenicama pojedinih pojmova, čime na stanovit način sugerira da nastoji biti pažljiv čitatelj te da je pjesnički tekst nepredvidiv događaj koji se često ne može svesti u okvire već ustanovljenoga analitičkog metajezika, tj. da analitička invencija uvijek slijedi poetsku imaginaciju. Primjerice u eseju o opusu Stojana Vučićevića, koji nudi književni portret tog pisca (pjesnika i putopisca) s jedne i interpretaciju četiri njegove poetičke dionice s druge strane, Šalat rabi riječ *stil*, gotovo neizostavnu kada se govori o literaturi. Međutim, nastojeći istaknuti stilske mijene pjesnikova diskursa, on pokazuje nesvakidašnju senzibilnost za nijanse pa govori o eliptičnom, mudrosnom, zvučnom, deskriptivnom, profetskom, refleksivnom, narativnom, usmenoknjiževnom, proverbijalnom, fantazijskom, oniričkom... stilu. S druge strane, u istom tekstu pojavljuju se pojmovi filozofijske provenijencije: bitak, transcendencija, epifanija, esencija, imanencija, kozmogoneza, metafizika, hermetičnost, teleologija.

VREDNOVANJE – GRADACIJA POHVALA

Očekivani i svakako važan element književnoga komentara, osobito književne kritike, ali i esejističkih i hermeneutičkih pristupa, nedvojbeno je vrednovanje. Ima kritičara koji na (pr)ocjeni da je djelo o kojemu govore dobro ili loše grade svoje iskaze, marljivo prikupljaju, čak izmišljaju, argumente da bi potvrdili zauzeti stav. U hrvatskoj tradiciji strogi, britki i elokventni suci bili su A. G. Matoš, S. Šimić, I. Mandić ili pak V. Tenžera.

Davor Šalat nedvojbeno pripada onoj skupini kritičara koji vrednuju implicitno, ponajviše samim činom izbora da pišu o pojedinom tekstu, knjizi ili autoru. U njegovim se tekstovima rijetko pojavljuju negativne ocjene, prigovori na stil ili kompoziciju djela kojim se bavi. Ono što mu se eventualno ne sviđa ostavljeno je pred vratima kritičarske radionice. Šalatova vrijednosna

skala kreće se samo u jednom smjeru, onom afirmativnom – kada ocjenjuje, taj kritičar čini troje: hvali, jako hvali i ekstatično hvali. Evo primjera:

[Ivan Babić] osluškuje i nastavlja najbolje tradicije hrvatske fenomenološki usmjerene pjesme u prozi.

(...) zbirka pjesama *Stepenice za Stojanku K.* dosad [je] najbolja pjesnička knjiga Andrijane Kos Lajtman.

(...) Štambuk je stvorio uspjelu i vrijednu poeziju (...) koja – istodobno – detaljizira i konkretizira 'velike priče' (Bog, domovina, narod, obitelj, zavičaj). (...) Štambuk je time i duboko unutar svojega poetskog i ljudskog vremena, i visoko iznad njega.

Svaki izbor vrednovanja ima svoje limite, pa tako i ovaj. Ako je pohvala manje-više zajamčena, njezina očekivanost umanjuje njezinu snagu, pa se neizostavno očekuju sve izraženiji i retorički razvedeniji oblici hvaljenja. Treba reći da su sve tri citirane ocjene iznesene u dobro napisanim analitičkim esejima o poeziji to troje autora. Od kritičara se puno više ne može tražiti. Ipak, budući da se gdjekad i sam pojavljujem u ulozi kritičara, ne mogu posve zatajiti sebe i svoja čitanja. Za razliku od Šalata, u stihovima zadnjepomenutoga pjesnika, Štambuka, nisam uspio prepoznati ni „zamah misaonosti” ni „razmotani refleksivni tepih” niti „osebujan govor” koji „iznimnim senzibilitetom opipava svijet i vrijeme, i unutar njih nastoji uočiti tragove vječnosti”. No to je samo nova potvrda dobro poznate istine da je kritika nužno subjektivna stvar i da se književni ukusi oblikuju slijedeći djelomično različite poticaje, premise i iskustva.

ŠALATOVI UVIDI

Čitajući poeziju i govoreći o njoj, kritičar imaginira i razmišlja – lirske uvide nastoji pripitomiti i svoje razumijevanje pročitanaoga privesti očitosti. Nerijetko ga čitani stihovi potaknu da uzgred problematizira i samu prirodu pjesništva. Možda upravo na takvim mjestima kritičar najjasnije upućuje na svoje estetske nazore. Iz *Povećala za poeziju* izdvajam dvije Šalatove refleksivne ekskurzije – prva načelno problematizira karakter svijeta i poezije, a druga potrebu za kritičkim govorom:

Svijet nije dovršen, dapače, nekad se čini da je samo veliki prekrivač za prazninu koja je unutar njega. Tu prazninu pokušava nadopuniti ili barem upozoriti na

nju – sama poezija. No, možda je i poezija – uopće sam naš jezik – samo još jedan prekrivač za prazninu, možda su, nadalje, svijet i poezija samo konkretni znakovi onoga odsutnog, jedina prisutnost po kojoj prazninu možemo fizički iskusiti.

(...) odsutnošću teorijske analize i sinteze, odnosno izostankom novih, suvremenijih, tumačenja neka poezija u velikoj mjeri gubi i značenjsku aktualnost u sve udaljenijem i različitijem vremenu u odnosu na ono u kojemu je nastala.

Šalat nam među ostalim poručuje da svako vrijeme osvaja tekst za sebe, oblikuje estetski i svjetonazorski okvir u kojemu će tom tekstu pridružiti smisao ili, drukčije rečeno: čitatelj sa svojom kontekstualnom uvjetovanošću gotovo je u istoj mjeri nositelj značenja kao i sama pjesma. *Povećalo za poeziju* Davora Šalata vrijedna je knjiga koja jednako brine o aktualnosti različitih odvjetaka hrvatskoga pjesništva i duhovnoj dimenziji koju ono ima (ili može imati) za pojedinca i kulturu. Budući da sam prikaz otvorio citatom o kritičaru, dopustite mi da ga tako i završim. Veliki je pjesnik Ezra Pound kazao: „Lošeg kritičara prepoznat ćete po tome što će početi govoriti o pjesniku, a ne o pjesmi.” Toj tvrdnji ne treba komentar. Pristajući uz nju, samo ću podcrtati: Davor Šalat je kritičar koji u pravilu piše i govori o pjesmi.

Krešimir Bagić